

Dopis č. 21

Praha, 1. 9. 1977

Milý příteli,

slíbil jsem Ti minule, že na několika případech ukážu, jak si představuji uplatňování svobod a práv nikoliv kritikou poměrů, ale pozitivní prací. Ne že by kritiky nebylo zapotřebí; je jí u nás stále velmi málo a pokud přece, je většinou povšechná. Kritiky musí být naopak mnohem víc a musí být podrobnější; ale s kritikou nelze vystačit. Je třeba něco podniknout do té doby, dokud i po té nejlepší a nejpodrobnější kritice nedojde k řádné a úplné nápravě. V rámci občanských iniciativ je nutno podnikat řadu svépomocných akcí, které alespoň provizorně a částečně budou schopny řešit nejnaléhavější problémy. Rozhodující však přitom vždycky bude, aby byly maximální měrou respektovány zákony. Cílem takových svépomocných akcí, které mám teď na mysli, není primárně dosáhnout omezených výsledků navzdory nepříznivým okolnostem, nýbrž vytvořit a udržet prostor pro svobodnou tvorbu a pro svobodnou volbu uměleckých, vědeckých, filosofických a jiných děl a vůbec pro svobodný, nezávislý duchovní a intelektuální život. Takový prostor představuje pro básníka, spisovatele, vědce a myslitele něco podobného, co biosféra znamená pro jednotlivý živý organismus.

V pokusech o takovou pozitivní aktivitu nestojíme tak docela na počátku; řada věcí už byla podniknuta. V různých samizdatových edicích vyšla např. už nejedna básnická sbírka, nejedna novela, nejeden román, ba dokonce cestopis s fotografiemi, filosofické eseje, a také řada překladů, atd. Nejvytrvalejší a zatím asi nejzáslužnější je tzv. Petlice, z níž jsme měli možnost přečíst i některá díla zcela vynikající. V této a podobné činnosti je nepochybně zapotřebí pokračovat; zejména je třeba, aby se rozrůstala a množovala, aby přestala být spíše výjimkou a stala se oázou normalnosti v nenormální situaci, kdy někteří naši nejlepší umělci a myslitelé nesmějí pracovat ani na školách, ani v ústavech, kdy nesmějí publikovat, tj. veřejně tisknout, přednášet, vystavovat, zpívat atd., kdy se na veřejnosti nesmí ocitnout dokonce ani jejich jméno. Zdaleka v té věci neděláme, co je v našich silách a možnostech. Jen zřídkakdy a při zcela mimořádných okolnostech je uspořádána v soukromém bytě nebo ateliéru výstava obrazů (nebo soch apod.); dosti zřídka dochází také k recitaci nových básní nebo jiných textů - předčítání. Málo je využívána technika magnetofonového záznamu takových recitací; naproti tomu existuje řada docela pěkných nahrávek pop-music, i když by zajisté bylo zapotřebí, aby se i tady jejich počet podstatně množil. Co však zatím naprosto chybí, je náhražkový časopis, který by jednak evidoval co nejúplněji to, co už je k dispozici, jednak poskytl místo také uměleckým kritikům, kunsthistorikům

atd., a ovšem také místo pro názorové spory, diskuse a polemiky. Tím jsem zdaleka nevyčerpal uvedenou oblast; bylo by možno ještě leccos dodat. Ale mně dnes nejde o úplnost, nýbrž spíše jen o povzbuzení fantazie a o inspiraci. Tady i všude jinde je a ještě dlouho bude platit zásada: je třeba být tak vynalézavý, jak jenom je možno. Nové nápady musí rašit na všech stranách; a žádný nesmí ujít naší pozornosti, žádný se nesmí ztratit. Po té stránce žijeme v epochální době, kdy se kladou základy příštích dnů, příštího kulturního a duchovního života.

S touto orientací do příštích dnů, měsíců a let souvisí další naprosto základní věc. Dnes nevíme, jak dlouho bude nenormální situace ještě přetrvávat. Ale i kdyby to mělo být jenom dva tři roky (a já bych to odhadoval na podstatně delší dobu), je to především velká a zbytečná ztráta pro mladé lidi, kteří se nemohou dostat na odborné a vysoké školy. Letos se konečně dcera mého přítele dostala na vysokou školu – po čtyřech letech po maturitě, a to ještě i letos na druhé odvolání. Je to zajisté úspěch a příznak jistého pokroku, jistého zlepšení situace (zatím nevíme, zda dočasného nebo trvalého). Je to však dívka velmi nadaná a – jak se zdá – přímo předurčená pro vědeckou práci. Vědeckým aspirantům se odpouští nebo zkracuje vojenská služba, protože ztráta dvou let se považuje u adeptů vědy za povážlivou. Jak máme v tomto případě hodnotit ztrátu celých čtyř let? – Jsou obory, kde náprava svépomocí možná není; ale jsou jiné, kde možná je. Svěpomoc má dobrou perspektivu ve většině humanitních oborů; a navíc je taková svěpomoc naprosto logickým závěrem v situaci, kdy jsou v naší společnosti desítky stovky vysokoškolských profesorů, docentů a asistentů, kteří nesmějí přednášet, a vědeckých pracovníků, kteří byli zbaveni možnosti pracovat na vědeckých ústavech a často i vůbec ve svém oboru, a kdy na druhé straně stovky a tisíce mladých lidí nejsou přes své nadání přijati na střední a vysoké školy pro kádrovou závadnost svých rodičů. Co je v takové situaci logičtější, než když se zkušení odborníci sejdou s mladými lidmi, zájímavými se vážně o jejich obor? Naznačil jsem to už v dopise z konce července. Bude k tomu jistě zapotřebí nemalých obětí na obou stranách. Takový univerzitní profesor, pokud není ještě v důchodu, se musí nějak živit; přijde z práce unaven a místo odpočinku bude muset v plném soustředění vyložit látku nebo odpovídat na dotazy; bude si muset promyslet postup výkladů a úsporně přednést vše podstatné; bude muset doporučit literaturu k dalšímu studiu a poradit, jak při sebevzdělání a samostatném studiu dosáhnout maximálních výsledků. A bude muset být k dispozici vždycky, když se některý student dostane do obtíží a kdy bez pomoci nebude vědět, jak dál. A mladí lidé sami na tom také nebudou lépe, neboť i oni budou muset pracovat, aby nebyli označeni za příživníky, a budou moci studovat až ve svém „volném“ čase. Ale i jako provizorní a namáhavé řešení to bude stát za to. – Také tady bude vhodné využít techniky; výklady lze nahrát na magnetofonovou pásku a pak třeba i přepsat. Po autorizaci vzniknou jakoby skripta a nové učební texty, jež budou k dispozici i těm, kdo nemohli být přítomni a kdo ani nemají magnetofon, aby si přednášky a diskuse přehráli. Navíc styk starších odborníků s mladými lidmi je významný i pro samostatnou vědeckou práci; je to už stará a známá zkušenost, že ostražitá pozornost mladých lidí,

nezatížených ještě vědeckou rutinou, inspiruje i nejostřílenější vědce k novým, nejednou velice produktivním pohledům a přístupům.

V obou uvedených případech šlo o kruhy intelektuálů. Bylo by zajisté nemístné, kdybychom zapomněli nato, že problémy a těžkosti naší společnosti nejsou zdaleka na tyto kruhy omezeny. Už jsem také měl příležitost se zmínit o tom, jak nedostatečně je u nás pečováno zejména v některých oborech o pracovní podmínky, o bezpečnost práce, o modernizaci výroby apod. Souvisí to s tím, že někdy chybějí potřebné ekonomické stimuly (např. zavedení nové technologie nebo pořízení nových strojů je ekonomicky „nevýhodné“, protože lidská práce je „levnější“), ale jindy se zase ukazují těžké nedostatky v práci společenských organizací, zvláště odborového hnutí. Nejde však jen o závady a nedostatky v pracovním procesu (které bychom pochopitelně mohli podstatně rozšířit), ale i o vážné negativní zjevy v mimopracovní sféře. Příkladem může být bytová výstavba, kde se v posledních letech státní podíl smrskl na minimum. V řadě odvětví se podařilo udržet ceny jakž takž v jistých mezích; neplatí to však o stavebnictví. Stavební náklady neobyčejně vzrostly; proto byla státní výstavba bytů pronikavě omezena (prostředků je naléhavě zapotřebí jinde) a náklady musí nést mladí lidé, kteří nemají kde bydlet. Všichni víme, jaké sociální disproporce a nerovnosti tu vznikají. Mně však teď nejde o kritiku nesprávné bytové politiky, ani o kritiku neutěšených pracovních podmínek atd., nýbrž o to, co se v takové situaci dá pozitivního podniknout, aby se situace alespoň částečně a třeba jen lokálně zlepšila. Víím o případu, kdy nedlouho po válce byla jedna zpustošená pohraniční obec znovu obydlena rodinami, které většinou pocházely z poválečné imigrační viny (myslím z Volyně, už si nejsem zcela jist). Tito lidé nejednali na vlastní pěst, ale jako úzké společenství a v pozoruhodné vzájemné solidaritě. Nezačali každý soukromě vylepšovat své vlastní stavení, ale dohodli se na pořadí, dali dohromady jak peníze, tak síly a společně stavěli domek za domkem, až stála nakonec celá vesnice. Ve vesnici žili s nimi také dva nevidomí sourozenci, kteří rodiče ztratili ve válce; také jim byl společnou prací postaven domek. Není to inspirující příklad? Nežili bychom lépe, kdybychom se naučili žít i pracovat a také volný čas trávit společně a ne každá rodina nebo dokonce vůbec každý sám pro sebe? Není taková vzájemná solidarita (nezůstávající jen u emocí a deklarací, nýbrž praktická a efektivní) něčím, co by významně přispělo k vytvoření svobodného prostoru bez nežádoucích intervencí? Nebylo by to prospěšné pro každého? Jaké by to jen bylo zázemí ve chvílích potíží, krizí, krátkodobého i dlouhodobého ohrožení, to dovedou opravdu ocenit jen ti, kdo se do těžké situace dostali a solidární pomoc druhých zakusili. Krize moderní společnosti do značné míry koření v její atomizaci, tj. v izolaci jednotlivce a tzv. malé rodiny. Za všech okolností musíme uvést v život nové vztahy, zaručující, že jednotlivec i „malá“ rodina budou trvale (i když proměnlivě) „obaleni“ širším společenstvím, v němž budou mít své zázemí a v němž budou spolutvořit zázemí těm druhým.

Vedlejším produktem takových nových společenských struktur by bylo ještě něco dalšího, neobyčejně významného. Všichni víme a vidíme kolem

sebe, že socialistická společnost přes všechny deklarace nevytvořila nový životní styl, ale že v naprosté převaze fakticky převzala a osvojila si maloměšťácké zvyky, formy a ideály. Taková věc se totiž nedá naplánovat a nadekretovat, ale vzniká organicky a ukazuje povahu skutečných poměrů ve společnosti, tj. je jakýmsi příznakem a signálem. Nemělo by cenu podrobně vypočítávat jednotlivé rysy tohoto „socialistického maloměšťáctví“, které je o to nesmyslnější, oč je méně funkční a fungující. (Jediný příklad, vedle něhož by mohly být ovšem jmenovány desítky dalších: množství lidí resp. rodin u nás dnes vlastní auto, v některých rodinách dokonce ne jedno. Naprostá většina těchto soukromých aut však je v provozu jen o víkendech, a to dokonce ani ne o všech. Vlastnit auto je věcí sociální prestiže, nikoliv věcí praktické potřeby.) Nový životní styl však nemohou vytvořit lidé, kteří se stále jen přizpůsobují, adaptují, akomodují, nýbrž jen lidé, schopní a rozhodnutí zakotvit a integrovat svůj život na jiné rovině než na rovině okamžitých poměrů, totiž v hloubce. Nový životní styl může vzniknout jen jako důsledek hlubší životní zakotvenosti a pevnější životní orientace.

Socialismus ve své nejhlubší podstatě nemůže být definován ekonomicky, tím méně politicky. Socialistická je společnost, v níž se člověk vztahuje k druhým lidem jako ke svým přátelům, druhům, soudruhům (tj. v níž platí, že homo homini socius). To ovšem není primárně otázka sociální organizace, nýbrž otázka aktuálního a konkrétního vztahu jednotlivého člověka k jednotlivým lidem. A tady platí, že mými přáteli se především musí stát lidé strádající, slabí, s nimiž se špatně nakládá, kteří trpí, kteří jsou proti právu zkracováni a diskriminováni, kteří jsou nemocní, staří anebo kteří jsou vystrkováni na okraj společnosti; přesněji řečeno: těmto lidem se já musím stát přítelem, druhem, soudruhem. Mít se „soudružsky“ k řediteli nebo k tajemníkovi apod., na tom není nic socialistického, to je běžné ve všech společnostech. Ale zastat se osočeného, pomluveného, oklamáného, poníženého člověka proti řediteli nebo proti tajemníkovi, či alespoň bez ohledu na ně a na to, jak to oni budou hodnotit, to je zároveň spravedlivé a zároveň socialistické, tj. soudružské, přátelské, zkrátka lidské. Takových příležitostí máme kolem sebe denně dost a dost. Jde pouze o to, že nám ti druzí za to musí stát, abychom si s nimi trochu zkomplikovali život. Naučíme-li se jednat s druhými lidmi tak, abychom pomáhali opravdu jim a nikoliv sobě, abychom zlepšili jejich a nikoliv svou situaci, pak dostane náš život teprve ten správný směr a tu správnou kvalitu. Možná, že Ti tyto řádky připadají poněkud mentorsky a mravokárně. Ale když si to všechno dobře rozvážíš, uvidíš, že ničemu nejsou vzdáleny víc než nějakému moralizování. Je to ta nejpraktičtější věc v lidském životě; a ta nejschůdnější cesta ke společnosti, v níž lze žít opravdu lidsky. A stačí k tomu docela málo: otevřít oči a vidět skutečnou lidskou bídu; a udělat všechno, co je v našich silách, proti ní. A nenechat se přitom svést žádnou ideologií a žádnými, ani těmi sebelíp vyhlížejícími frázemi.

Nakonec bych Ti chtěl ještě napsat, že už jsem se dozvěděl o tom, že jsi přece jen připojil pod Chartu svůj podpis. Nevím, co Ti bránilo mi to říci. Snad to, že jsem Tě kdysi před víc než půl rokem odmítl? Lituješ snad, že jsi nebyl mezi

prvními? Máš dojem, že ses opozdil? Byl by to omyl. Ve věci, o niž v Chartě 77 jde, totiž vůbec nejde o podpis, zejména ne jenom o podpis, dokonce ani na prvním místě o podpis. Jednat a žít v duchu Charty 77 je docela dobře možno i bez podpisu. A je možno podepsat a svým jednáním se z okruhu Charty vytratit a dokonce vyloučit. Cílem Charty není získat co nejvíc podpisů, ale přesvědčit co nejvíc lidí, že se mohou a mají chovat vůči státu jako svobodní, stateční občané, že se však hlavně mohou a mají chovat ke svým spoluobčanům jako jejich přátelé, druzi, soudruzi. Na prvním místě pak k těm spoluobčanům, kteří jsou ostouzeni a pomlouváni, nespravedlivě obviňováni a odsuzováni, šikanováni a diskriminováni, neurotizováni a, provokováni, uráženi a ponižováni. Takovými spoluobčany mohou být jistě i signatáři Charty 77; početní převahu však mají jiní. A ty všechny musíme spolu vyhledat a nedopustit, aby se svými těžkostmi byli sami. Lidská práva nejsou totiž jejich „přirozenou výbavou“, ale jsou povinností nás a těch druhých, abychom je prakticky, svým jednáním a svými činy, ujistili, že jsou pro nás lidmi, našimi přáteli, druhy, soudruhy, které nikdy neodepíšeme, i kdyby to bylo pro nás spojeno i s nějakým rizikem.

Bud' zdrav!

Tvůj Ladislav Hejdánek